

Mándi Tibor

MIÉRT VOLT HAYEK KONZERVATÍV?

Kiegészítés Balázs Zoltán válaszához Békés Mártonnak

Békés Márton a *Kommentár* 2008/2. számában közölt, *A spontaneitás ideológiája* című gondolatébresztő és tanulságos írásában¹ arra tesz kísérletet, hogy megkérdőjelezze Friedrich Hayek helyét a konzervatív politikai gondolkodás panteonjában, különösen óva hazai eszmetársait attól, hogy a véleménye szerint menthetetlenül liberális osztrák közgazdász követőivé váljanak. Balázs Zoltán a lap következő számában sorra vette és részletesen cáfolta Békés érveit, azzal a következtetéssel zárva cikkét, hogy „Hayek [...] gondolkodásának döntő elemei nem idegenek sem a konzervatív hagyománytól, sem – vagy inkább még kevésbé – a modern konzervativizmustól. Ellenkezőleg: túlnyomórészt hézagmentesen illeszkednek hozzá.”²

Magam teljes mértékben egyetértek mind Balázs végkövetkeztetésével, mind Békés-szel szemben felhozott ellenérveivel. Ebből a szempontból Balázs Zoltán kitűnő válaszcikke egyáltalán nem szorul kiegészítésre. Az alábbi írás célja, hogy egy lépéssel továbbmenve bemutassa: Hayek gondolatai nemcsak „hézagmentesen illeszkednek” a konzervatív hagyományhoz és a modern konzervativizmushoz, hanem miközben szerves részét képezik az előbbinek, egyúttal nélkülözhetetlen összetevői az utóbbi minden, elméleti megalapozottság igényével fellépő változatának. És hogy mindez *különösen* igaz Magyarországon és a kelet-közép-európai térség többi „új demokráciája” esetében.

Ahhoz, hogy eldönthessük a kérdést, konzervatív politikai gondolkodó volt-e Hayek, két előkérdés megválaszolása tűnik szükségesnek: 1. Tisztáznunk kell, mit értünk konzervativizmus alatt. 2. Meg kell próbálnunk a lehető legpontosabban rekonstruálni Hayek politikai gondolkodásának meghatározó elemeit. Békés Márton írása mindkettővel adós marad.

Az első kérdés megválaszolására nem is tesz kifejezett kísérletet, ám tanulmánya bevezetőjéből és utolsó bekezdéséből úgy tűnik, a konzervativizmust valamiféle erkölcsi meghatározottsággal azonosítja. Miközben azonban ez nem feltétlenül igaz minden konzervatív szerzőre (például a Békés által egyértelműen konzervatívnak tekintett Michael Oakeshottra sem, hacsak a hagyományt nem azonosítjuk az erkölccsel), addig számos liberális szerző megfelel ennek a feltételnek (például a Békés által is említett John Rawls elmélete kifejezetten erkölcsfilozófiai megalapozottságú, amely az általa megfelelőnek tartott erkölcsi elvek érvényesülését kéri számon a „szabad piacon”, és ezen az alapon utasítja el azt).

¹ BÉKÉS Márton: *A spontaneitás ideológiája. Konzervatív Hayek-kritika*, *Kommentár* 2008/2., 83–93.

² BALÁZS Zoltán: *A spontán rend valósága. Válasz Békés Mártonnak*, *Kommentár* 2008/3., 102.

Ami a második kérdést illeti, azaz Hayek politikai gondolkodásának rekonstrukcióját, arra kétségtelenül komoly kísérletet tesz a szerző, ami azonban véleményem szerint a pontosság elvárható követelményén bukik el. Az általa felvázolt Hayek-kép („a neoliberais ökonómia teoretikai alapjául szolgáló piaci ortodoxia” apostola) félrevezető voltát nem menti, hogy ebben az esetben Hayekkel kapcsolatban (mind a politikai jobb-, mind a baloldalon) meglehetősen elterjedt félreértésekről van szó.

Ami azt illeti, mindkét imént feltett kérdés megválaszolásához közelebb jutunk, ha vizsgálódásunkat azzal az aligha elhanyagolható tapasztalati ténnyel kezdjük (amelynek figyelmen kívül hagyása a szerző részéről, mint arra Balázs Zoltán is felhívja a figyelmet, a legkevésbé sem minősíthető a konzervatív kutatói attitűd megnyilvánulásának), hogy Hayek szinte valamennyi mértékadó elemzés szerint fontos, sőt megkerülhetetlen részét képezi a modern (bár megengedem: elsősorban angolszász) konzervatív kánonnak.³

Ennek egyik, felszínebb magyarázata, hogy a – Hayek által szellemi elődjének tekintett – klasszikus liberális hagyomány mára a múltból ránk maradt, megőrzendő értékként nagyrészt beolvadt a konzervatív hagyományba. Erről mi sem tanúskodik jobban, mint hogy Békés Márton számára meglepőnek tűnik, hogy Hayek Burke-öt és Tocqueville-t liberális (és nem konzervatív) szerzőkként említi,⁴ miközben persze mindketten liberális (a pontosság kedvéért Burke esetében *whig*, de semmiképpen sem *tory*) színekben vettek részt koruk politikai küzdelmeiben.

Ezen a ponton tűnik célszerűnek kitérni Hayek gyakran idézett, *Miért nem vagyok konzervatív?* című esszéjére, amely első (leginkább csak a címre kiterjedő) pillantásra eldönteni látszik a Hayek eszmetörténeti besorolásáról szóló vitát.⁵ Csak a cím elolvasása is elegendő lehetne azonban ahhoz, hogy elgondoljunk: vajon miért kellett Hayeknek külön (egyik legfontosabb, *The Constitution of Liberty* című könyvéhez utószóként hozzákapsolt⁶) írást szentelnie a saját állítólagos konzervativizmusára vonatkozó kérdésnek? A kézenfekvő válasz: valószínűleg azért, mert ezt és más könyveit olvasva sokan hajlamosak voltak ebbe a táborba sorolni a szerzőt.

Ha vesszük a fáradságot, és alaposan végigolvassuk a szóban forgó írást, azt fogjuk látni, hogy benne Hayek valójában sokkal egyértelműbben és élesebben határolódik el a modern, racionalista-kollektivista liberalizmustól (amelyről egyetlen jó szava sincs), mint a konzervativizmustól, melynek számos követésre méltó tulajdonságát elismeri (például „a kifejlett intézményeket értékelő, azokkal rokonszenvező és az irántuk érzett tisztelettel teli vizsgálódásokat”, vagy az „értelem iránti bizalmatlanságot”, miként azo-

³ Vö. Noel O’SULLIVAN: *Konzervativizmus = Politikai filozófiák enciklopédiája*, szerk. David Miller, Kossuth, Budapest, 1995, 262; Robert NISBET: *Konzervativizmus: álom és valóság*, ford. Beck András, Tanulmány, Pécs, 1996, 69, 120; Roger SCRUTON: *Mi a konzervativizmus? = Uő.: Mi a konzervativizmus?*, ford. Jónás Csaba, Osiris, Budapest, 1995, 14–18; George H. NASH: *The Conservative Intellectual Movement in America*, Intercollegiate Studies Institute, Wilmington, Delaware, 1998, 3–10.

⁴ BÉKÉS: *I. m.*, 86, 89.

⁵ Friedrich A. HAYEK: *Miért nem vagyok konzervatív?*, ford. Balogh Katalin = *Az angolszász liberalizmus klasszikusai*, II., szerk. Ludassy Mária, Atlantisz, Budapest, 1993, 149–172.

⁶ Friedrich A. HAYEK: *The Constitution of Liberty*, The University of Chicago Press, Chicago, 1960.

kat egyébként Békés is idézi⁷). Igaz, az esszé első felében Hayek „liberálisnak” nevezi az általa képviselt álláspontot, de mint az utolsó fejezetekben kifejti, „egyre növekvő nyugtalansággal” teszi ezt, felismerve az őt a kortárs liberalizmustól elválasztó „szakadékot”, és azt, hogy „annak, amit én liberalizmusnak nevezek, nem sok köze van azokhoz a politikai mozgalmakhoz, amelyek mostanában ezen a néven szerepelnek”. Végül a napjainkban kevéssé praktikusnak minősíthető *old whig* elnevezés mellett köt ki (ahol „a hangsúly a régin van”), és azt is megjegyzi, hogy (a könyv befogadó közegének jelentős részét kitevő) amerikai kontextusban „nem jelent különösebb nehézséget” számára a „konzervatív” jelző használata – lévén az amerikai konzervativizmus a klasszikus liberalizmus szellemében fogant amerikai alkotmányos berendezkedés megőrzését és védelmezését jelenti.⁸

Rátérve immár a *lényegi* okra, amiért Hayeket a konzervatív kánon fontos szereplőjeként szokás említeni, meg kell állapítanunk, hogy ezzel cikkének tanúsága szerint Békés Márton is tisztában van – csak éppen nem tulajdonít neki kellő jelentőséget.

„Hayek ezt nevezi *konstruktivista hibának*, hiszen a tervezés absztrakt valóságkonstrukciót posztulál, szemben az emberi hagyomány által felhalmozott biztos tudással, a társadalmilag elfogadott, közmegegyezéssel szentesített szabályokkal, a nem-tervezett – lassú, *szerves* vagy *spontán* – evolúciós változásokkal. Mindezek a meglátások Hayeket egyértelműen a konzervatív gondolkodás fontosabb érveit felsorakoztató szerzővé avatják” – írja Békés.⁹

Mindehhez csak annyit kell hozzátennünk, hogy az idézett meglátások mind Hayek gondolkodásának, mind a modern konzervatív elméletek többségének *központi*, meghatározó elemei. Erre mutat rá klasszikusnak számító összefoglalójában Anthony Quinton, amikor a modern konzervativizmus különböző irányzatait és azok általános jellemzőit végsősoron „az ember intellektuális tökéletlenségének” tételére vezeti vissza,¹⁰ és ezt az összefüggést emeli ki Roger Scruton is, amikor a modern konzervativizmus elméleti sajátosságainak ismertetését Hayek piacról vallott nézeteinek taglalásával kezdi.¹¹ Scruton egyébként, választását megindokolva, különösen fontosnak tartja a „piac” fogalmával, annak a konzervativizmus számára való relevanciájával kapcsolatos szemantikai zűrzavar tisztázását. Erre Békés Márton cikkével kapcsolatban is szükség van.

Való igaz, hogy Hayek a piacnak a szűk értelemben vett gazdaságon túlmenő jelentőséget tulajdonít – egyfajta általánosítható „felfedező folyamatot”, vagy ahogy Scruton fogalmaz, egy „társadalmi ismeretelmélet” paradigmáját látva benne. Hayek központi problémája episztemológiai jellegű: jelentős részben Polányi Mihály nyomán haladva

⁷ HAYEK: *Miért nem vagyok konzervatív?*, 153, 163; BÉKÉS: *I. m.*, 88.

⁸ HAYEK: *Miért nem vagyok konzervatív?*, 164–169. Hayek a korabeli kontinentális konzervativizmussal szemben megfogalmazott bírálata viszont (hogy az, szilárd ideológiai támpontok híján, túlságosan is hajlamos a baloldal által felvetett politikai célok és követelések némileg késleltetett és mérsékelt formában való átvételére) legalábbis megfontolásra érdemesnek tűnik, nem utolsósorban a mai magyar olvasó számára is.

⁹ BÉKÉS: *I. m.*, 88.

¹⁰ Anthony QUINTON: *A tökéletlenség politikája*, ford. Beck András, Tanulmány, Pécs, 1995, 16–19.

¹¹ SCRUTON: *I. m.*, 14–18.

(és nagyrészt Oakeshottal egyetértésben) a racionalista módon működő egyéni értelem számára elérhetetlen „hallgatólagos” (Polányi), „gyakorlati” (Oakeshott), tapasztalati-szétszórt tudás összegyűjtésének és társadalmi hasznosításának módját keresi – és találja meg a gazdaság esetén a piaci ármechanizmusban. Az azonban már nem igaz, hogy (mint Békéssel együtt sokan mások is gondolják) Hayek a piac paradigmáját szeretné valami módon „kiterjeszteni”, „ráerőltetni” a társadalmi élet más területeire is, vagy hogy ebbéli igyekezetében tökéletesen megfelelne az erkölcsről. Éppen ellenkezőleg: Hayek a piacban csupán *felismerni* véli a társadalmi élet más területein is működő, a hallgatólagos-gyakorlati-tapasztalati-szétszórt tudást szokások, hagyományok, intézmények formájában összegyűjtő és megtestesítő spontán evolúciós folyamatok mechanizmusát. Békés állításával ellentétben a piac Hayeknél éppen hogy *nem* „az egyetlen nemtervezett, evolúciós úton létrejött intézmény”,¹² hanem csak egy ezen intézmények (ilyen a jog, mindenekelőtt az angol *common law*, vagy a nyelv, de maga az erkölcs is) sorában. Éppen hogy *nem* „racionalista absztrakció”,¹³ hanem maga is a jog, az erkölcs és a szokások által irányított intézmény(es rend), a hagyomány része, azzal egylényegű. (A Hayek nézeteinek jellemzésére gyakran alkalmazott „szabad piac” kifejezés ezért némileg félrevezető: a tervező jellegű *állami beavatkozástól* és nem a jogtól-erkölctől mentes piacra kell gondolnunk. Az olyan erkölcsi-jogi alapelvek, mint a tulajdon szentsége, a szerződések betartásának kötelessége, a pártatlan igazságszolgáltatás, a „szabad piac” működésének nélkülözhetetlen elemei.)

Mindezzel kapcsolatban Békést egyik saját idézete is elgondolkodtathatta volna, amelyben Hayek az „igazságos elosztást nyújtó tervgazdasággal” egy sorban említi a „represszív és konvencionális erkölcsök alóli felszabadulást” (és a „permisszív nevelést”) mint a 20. századi közgondolkodást meghatározó „babonákat”.¹⁴ Ha ez nem volna elég, érvelésünket talán megfelelően alátámasztja az alábbi, a *The Constitution of Liberty* a hagyománnyal és erkölccsel foglalkozó fejezetéből vett másik idézet: „Alapvető igazság, amelyet a racionalista iskolán kívül a szabadság egyetlen nagy szószólója sem mulasztott el hangoztatni, hogy a szabadság sohasem működött mélyen beivódott erkölcsi hitek nélkül.” Ehhez lábjegyzetben Hayek, nyilvánvaló egyetértéssel, egyúttal bizonyítandó az előbbi kijelentést, még *három*, a „szabadság nagy szószólóitól” (Burke-től, James Madisonsától és Tocqueville-től) származó idézetet fűz: „Az emberek pontosan olyan mértékben jogosultak a polgári szabadságra, amilyen mértékben hajlandók erkölcsi korlátokat szabni vágyaiknak” (Burke); „Az a feltételezés, hogy bármilyen kormányzat képes biztosítani a szabadságot és a boldogságot a nép erényessége nélkül, teljes képtelenség” (Madison); „A szabadság nem hozható létre erkölcs nélkül, sem az erkölcs hit nélkül” (Tocqueville).¹⁵

Ami azt a Hayekkel és a klasszikus liberálisokkal szembeni további, szintén meglehetősen elterjedt vádat illeti, miszerint „pusztán ökonómiai gondolkodásuk” – melynek

¹² BÉKÉS: *I. m.*, 90.

¹³ *Uo.*, 93.

¹⁴ *Uo.*, 90–91.

¹⁵ HAYEK: *The Constitution of Liberty*, 62, 435–436.

terméke „Adam Smith gazdasági embere” – „nem vonja kétségbe, hogy az ember jó, sőt azt hangoztatja, hogy a piac által is felerősített emberi önzés végső soron a közjót segíti elő”,¹⁶ azt Hayek kimerítően megválaszolta Békés által is idézett *A valódi és a hamis individualizmus* című esszéjében:

Valójában persze igen távol áll tőlük [a „valódi individualizmus” képviselőitől, a klasszikus liberálisoktól], hogy bármi ilyesmit feltételezzenek. Közelebb járnánk az igazsághoz, ha azt mondanánk, hogy nézetük szerint az ember természeténél fogva lusta és közönyös, gondatlan és tékozló [...] Aligha túlzás azt állítani, hogy az általa [Smith által] és kortársai által hirdetett individualizmus legfőbb érdeme, hogy olyan rendszert alkot, amelyben a rossz emberek a legkevesebb kárt okozhatják. [...] Ezek a terminusok [önérdek, önszeretet] azonban nem jelentettek kizárólag az ember saját, közvetlen személyes szükségleteivel kapcsolatos, szűk értelemben vett egotizmust. Feltételezték, hogy az emberek egyedül önmagukkal törődnek, de az „én” természetesen magában foglalta családjukat, barátait is; s az érvelés szempontjából mit sem számított volna, ha magában foglal bármit, amivel az emberek ténylegesen törődnek.¹⁷

A klasszikus liberálisok és Hayek érvelésének lényege ugyanis az emberi ismeretek korlátozottsága. Nem azt állítják, hogy „a felvilágosult magánérdek mindig a társadalmi érdekeknek megfelelően működik”, vagy hogy „a magánérdek általában felvilágosult”, ahogy azt Békés Keynestől (!) vett „konzervatív” kritikájában sugallja.¹⁸ Hanem azt, hogy – ismét Hayek szavaival:

[...] az emberi értelem *képtelen többet felfogni*, mint ama szűk kör tényeit, amelynek ő a középpontja: hogy akár teljesen önző, akár a legtökéletesebb altruista, mindazok az emberi szükségletek, amelyekkel képes hatásosan törődni, szinte elhanyagolható töredékét alkotják a társadalom valamennyi tagja szükségleteinek. Ezért az igazi kérdés nem az, hogy az embert önös érdekei vezérlik-e, [...] hanem hogy megengedhető-e, hogy tetteiben azok a közvetlen következmények vezéreljék, amelyeket ismerhet, s amelyekkel törődhet, vagy kényszeríteni kell, hogy azt tegye, ami helyénvalónak látszik valaki más számára, aki állítólag mélyebben felfogja e cselekedetek jelentőségét a társadalom egészére vonatkozóan.

Az önérdek–közérdek viszonyára vonatkozó érvelés lényege az, hogy „senki sem tudhatja, ki ismeri azt a legjobban, s hogy megismerésének egyetlen módja egy olyan társadalmi folyamaton keresztül vezet, amelyben mindenkinek módjában áll próbára tenni képességeit”.¹⁹ Ezzel szemben, ahogy egy angol szerző találóan megfogalmazta, Keynes

¹⁶ BÉKÉS: *I. m.*, 90, 92.

¹⁷ Friedrich A. HAYEK: *A valódi és a hamis individualizmus = Az angolszász liberalizmus klasszikusai*, II., 123–126.

¹⁸ BÉKÉS: *I. m.*, 90.

¹⁹ HAYEK: *A valódi és a hamis individualizmus*, 126–127 (az én kiemelésem).

nagyjából azt gondolta, hogy „ha őrá és etoni barátaira bízják a dolgokat, minden a legnagyobb rendben menne”.²⁰

Az előbbi idézet egyébként egy Milton Friedman nemrég bekövetkezett halálakor írt cikkből származik, amely Friedman, Keynes és Hayek, mint az elmúlt évszázad meghatározó közgazdasági gondolkodóinak viszonyát tárgyalja, és arra a némileg talán meglepő következtetésre jut, hogy Friedman sok lényeges tekintetben közelebb állt Keyneshez, mint Hayekhez. Ez azonban már átvezet a „neoliberális gazdaságfilozófia” elméleti megalapozásának téziséhez, melyet Békés Márton Friedmannal és a chicagói iskolával hoz összefüggésbe.

Kétségtelenül igaz, hogy Hayek karrierjének jelentős részét a Chicagói Egyetemen töltötte – csak hogy nem a közgazdaságtani tanszéken (hanem az interdiszciplináris, *Committee on Social Thought* nevű intézményben), mivel az előbbire nem vették fel, arra hivatkozva, hogy amit (a későbbi Nobel-díjas) Hayek művel, az olyan mértékben kívül esik a diszciplína főáramán, hogy tudományos értéke megkérdőjelezhető. Ebben az ítéletben volt is némi igazság, mármint a főáramon kívüliséget illetően, Hayek ugyanis a legalapvetőbb módszertani szinten kérdőjelezte meg a II. világháború után uralkodóvá vált keynesianus konszenzust, arra hivatkozva, hogy az elmélet által használt makroökonomiai megközelítés „aggregátumok” a valóságban az egyéni döntések sokaságából összeálló gazdasági folyamatokról alapvetően téves képet festenek. Hayek életút-interjújában a chicagói iskolához és Friedmanhez fűződő viszonyát firtató kérdésre így válaszolt:

Ők ugyanahhoz a módszertani iskolához tartoznak: lényegében makro- és nem mikroökonómák. [...] Friedman különösen. Ez nekem állandó problémát jelentett [...] Ők módszertanilag lényegében logikai pozitivisták. Azt gondolják, hogy a gazdasági jelenségek makroszinten magyarázhatók, hogy az aggregátumokból és átlagokból ok-okozati következtetéseket lehet levonni. Bár ez bizonyos értelemben igaznak tűnik, valójában nincs ilyen szükségszerű összefüggés. [...] Korábban nyilvánosan többször is kijelentettem, hogy az egyik dolog, amit a legjobban sajnállok, az, hogy nem tértem vissza Keynes értekezésének kritikájához, de ez legalább annyira igaz Milton *Esszéi a pozitív közgazdaságtanról* című művére, amely bizonyos szempontból legalább annyira veszélyes.²¹

Bár alapvető módszertani nézeteltérésük ellenére szakpolitikai kérdésekben (mindenekelőtt az állami beavatkozás visszaszorításában) Hayek és Friedman rendszerint egyetértettek, Friedman talán legfontosabb szakpolitikai javaslatát, a központi bank szabályozó szerepét előtérbe helyező monetáris politikát Hayek határozottan ellenezte. Így egységes, hayeki–friedmani ihletettségu „neoliberális gazdaságfilozófiáról” aligha beszélhetünk.²²

²⁰ Paul ORMEROD: *The Fading of Friedman*, Prospect Magazine 2006. december.

²¹ *Hayek on Hayek. An Autobiographical Dialogue*, szerk. Stephen Kresge – Leif Weinar, Routledge, London, 1994. 128.

²² A magam részéről azt sem tartom valószínűnek, hogy a „neoliberális” címke alatt néha eladni próbált nagy, felülről vezérelt állami „reformprogramok” elnyerték volna a felvilágosult állami tervezés minden

Természetesen Hayek sem kritizálhatatlan szerző, és Békés akkor jut legközelebb a jogos bírálathoz, amikor Michael Oakeshott nyomán az ideologikus politizálási stílus átvételét veti Hayek szemére. Az oakeshotti hagyományelvű és a hayeki „ideologikus” konzervativizmus viszonyáról néhány éve hosszabban írtam egy Békés Márton által is (megtisztelően, bár kissé egyoldalúan) idézett cikkben.²³ Hayek kétségtelenül „a szabadság ideológiájának” megalkotását tűzte ki célul, azonban nem egy helyen világosan kifejezésre juttatja, hogy az általa védelmezni kívánt ideológia szorosan kötődik a hagyományhoz, és az tulajdonképpen nem más, mint „elvek valamiféle együttese, amely benne rejlik a nyugati politikai tradíció java részében”, illetve „az angolszász országok közös hagyományában”.²⁴

Azt, hogy miért tartotta mégis szükségesnek, hogy explicit, ideológiai megfogalmazást adjon ezeknek a hagyományban foglalt elveknek, többek között azoknak az országoknak az esetével indokolja, amelyek (angolszász társaiktól eltérően) nincsenek abban a szerencsés helyzetben, hogy a szabadság élő, folytatható hagyományával rendelkezzenek – ilyenek például az „új demokráciák”.²⁵ Számukra „a természetes szabadság rendszere” (Adam Smith kifejezésével) nemcsak követendő példaként szolgálhat, hanem az az előnnyel is kecsegtet, hogy ez az a politikai berendezkedés amely talán a legjobban elősegíti annak az önkéntes társadalmi együttműködésnek a megvalósulását, amely a hagyomány újratermelődésének és megerősödésének táptalaja lehet. Roger Scruton 1993-as budapesti előadásában különös nyomatékkal ajánlotta a közép-európai konzervatívok figyelmébe Hayek (és Polányi Mihály) filozófiáját (az olvasandó két legfontosabb szerzőnek nevezve őket).²⁶

Az előzőhöz hasonlóan többé-kevésbé megalapozott a Hayekkel szembeni neokonzervatív kritika, amelyre Irving Kristol személyén keresztül szintén hivatkozik Békés, ám némileg pontatlanul. Ez a kritika ugyanis fő irányát tekintve nem esik egybe az Oakeshott által megfogalmazottal (Oakeshott intranzigens ideológiaellenességét Kristol, aki meg volt győződve az ideológiák döntő fontosságáról a modern politikában, nem osztotta, így ebből a szempontból Hayekhez állt közelebb). Kristol Hayekkel – és az általa, valamint többek között Adam Smith és az amerikai alapító atyák által képviselt „klasszikus liberális” hagyománnyal – szemben sokkal inkább „straussianus” kételyeket fogalmaz meg, a neokonzervatívokra jelentős befolyást gyakorló politikai filozófus, Leo Strauss nyomán, aki a modern liberális demokráciák legnagyobb problémájának a „jó élet”, „jó társadalom” mibenlétére vonatkozó (ha tetszik: erkölcsi) kérdésfeltevés elvetését, illetve a válasznak a szabad véleménynyilvánítás körébe utalását és relativizálását

---

formája ellen szenvedélyesen tiltakozó Hayek rokonszenvét. A magyar felsőoktatási reform sok szempontból hayeki szellemű kritikájára lásd SCHLETT István: *A „felvilágosult ész” esete a felsőoktatással*, Kölcsey Füzetek X., Kölcsey Intézet, 2004.

²³ MÁNDI Tibor: *Oakeshott és Hayek. A modern konzervativizmus Janus-arca*, Politikatudományi Szemle 2002/3–4., 199–212.

²⁴ HAYEK: *A valódi és a hamis individualizmus*, 113; Uő.: *Miért nem vagyok konzervatív?*, 168.

²⁵ Friedrich A. HAYEK: *A Model Constitution = The Essence of Hayek*, szerk. Chiaki Nishiyama – Kurt L. Leube, Hoover Institution Press, Stanford (California), 1984, 384–385.

²⁶ Roger SCRUTON: *A liberál-konzervativizmus és Közép-Európa* = Uő.: *Mi a konzervativizmus?*, 227–228.

tekintette. Kristol azonban ezzel együtt többször is elismerően nyilatkozik Hayek teljesítményéről (például kifejezi eszmetörténeti és politikai filozófiai írásai iránti „csodálatát”).²⁷

Talán Békés Mártonnak sem lesz ellenére, ha ezt az írást az általa nyilvánvalóan nagyra becsült (és mint a Kommentár egy korábbi számában közölt remek cikkéből kitűnik, jól ismert²⁸) Irving Kristoltól vett idézettel zárjuk, amelyet – bár a szerző Adam Smithről és az amerikai alapító atyákról ír benne – talán joggal olvashatunk az előbbieken által képviselt hagyomány újjáélesztésén és továbbvitelén fáradozó Friedrich Hayekről szóló „konzervatív” vélekedés egyfajta lehetséges összefoglalásaként is:

Bár Adam Smith és az alapító atyák könnyen lehet, hogy többé-kevésbé helyes válaszokat adtak – és a huszadik század története nem arról tanúskodik, hogy más, jobb válaszok elérhető közelségben lennének –, meglehet, hogy a mi szempontunkból nem a megfelelő kérdéseket tették fel. Kétszáz év elteltével a „természetes szabadság” általuk javasolt rendszere, éppen sikere folytán, újra felvetett olyan, a jó életre, a jó társadalomra, magának az élet értelmére vonatkozó alapvető kérdéseket, amelyek megválaszolását ők nem tartották szükségesnek. Mi, akik az ő elképzeléseiknek a haszonélvezői vagyunk, jobban fel tudjuk mérni ezeknek az elképzeléseknek a korlátait. Ehhez azonban először meg kell értenünk ezeket az elképzeléseket, teljes egészében és minden részletében, azaz ahogy ők értették őket. Akkor, és csakis akkor leszünk képesek arra, hogy módosítsuk vagy kiegészítsük őket. És közben mindig emlékeznünk kell arra, amit könnyű elfelejteni: a szabadságért, hogy ezt megtehetjük, nekik tartozunk köszönettel.²⁹

²⁷ Irving KRISTOL: *America's Exceptional Conservatism* = Uő.: *Neoconservatism. The Autobiography of an Idea*, The Free Press, New York, 1995, 378.

²⁸ BÉKÉS Márton: *Irving Kristol eszméi*, Kommentár 2008/1., 77–86.

²⁹ Irving KRISTOL: *Adam Smith and the Spirit of Capitalism* = Uő.: *Neoconservatism*, 299.